

Съюз на учените в България
бул. "Мадрид" № 39
1505 София

тел.: 943-30-22; 944-11-57; факс: 944-15-90; e-mail: science@usb-bg.org

ЗА НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРО-УНГАРСКИТЕ ВРЪЗКИ В ИСТОРИЧЕСКАТА НАУКА

Доц. д.ист.н. Пенка Пейковска,
ИИСТИ – БАН

Двустраниното творческо сътрудничество на български и унгарски учени по исторически проблеми е засвидетелствано документално от 90-те години на XIX в. нататък. То се обуславя от взаимния научен интерес към общото историческо минало на българския и унгарския народ, датиращо от древни времена, от развитието на историческата българистика в Унгария и на историческата унгаристика в България. Научноизследователската работа на българските и унгарските историци и техните двустранини връзки и отношения, макар да се влияят от общественно-политическите условия в Унгария и България, имат и самостоятелно развитие. То е предопределено не само от развитието на историческата наука в двете страни, но и от творческите интереси на самите учени.

Българската тема и най-старите връзки между унгарци и българи присъстват в унгарските хроники от Средновековието и епохата на хуманизма (хрониките на Аноним и Туроци)¹. В Унгария началото на научната историопис, основана на критиката на изворите, се поставя в средата на XVIII

в. под влияние на идейните течения в Западна Европа. Следвайки научноизследователските принципи на френските боландисти, в Унгария започват системно да се издирват извори за църковната история, възникват исторически школи (католическа и протестантска) за тяхното събиране и анализиране. Тези процеси засягат също изучаването на историята на балканските народи, а научният интерес към българската история е неделим от изследването на средновековните взаимоотношения между унгарците и източноевропейските народи. През 1787 г. виенският двор поставя задача на видния историк-йезуит Дьорд Прай² да обоснове с исторически доказателства балканската политика на австрийския император и унгарски крал Йосиф II и претенциите на унгарската корона. А в края на XVIII в. последният виден историк от тази епоха Янош Керестей Енгел, представител на просветения протестантизъм, посвещава отделна книга на българската история [1].

Изявите на унгарската историческа българис-

¹ Най-старата унгарска хроника е на Аноним – хроникьор на крал Бела III, от около 1200 г.: Anonymus P. mester. A magyarok cselekedeteiről Gesta Hungarorum; Thuróczy J. Chronica Hungarorum. Brünn és Augsburg. 1488.

² Дьорд Прай (1723–1801) – унгарски историк от немски произход. Встъпва в ордена на йезуитите през 1740 г. В средата на XVIII в. преподава във виенския Терезианум. Трудове: Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum... Vindobonae, 1761; Annales regum Hungariae. Vol. I–V, Viennae, 1763–1770; História regum Hungariae. Vol. I–III, Budae, 1801.

тика през първата половина на XIX в. откриваме в изучаването на банатските българи. През 1836 г. Унгарското научно дружество (днешната Унгарска академия на науките) финансира научното пътуване на Ласло Горове³ до Винга и Бешенов, за да издири документи за тяхната история, демографско състояние и поминък. Изследователските си резултати той обобщава в обширна студия, която обнародва в престижното издание на Унгарското научно дружество „Научна сбирка“ (Tudományos Gyűjtemény) [2]. Този интерес към банатските българи не може да бъде поставен извън контекста на унгарските културно-политически виждания за областта Банат, която след освобождението ѝ от османско владичество (1718) принадлежи ту към Австрия, ту към Унгария. Изучаването на нейното минало, пълнотата ѝ етнически състав и историята на заселването ѝ с различни народностни групи започва с цел областта да бъде приобщена в културно отношение към Унгария. Образователната им стратегия към тамошните българи-католици е насочена към преодоляване на хърватското влияние сред тях, като ги подкрепят в стремежа им да подсилат изучаването и развитието на българския език.

Унгарската тема се появява най-напред в българските исторически съчинения от времето на зараждането на научно-критичното направление. Със своята историческа характеристика на Янош Хуняди работещият в Русия Спиридон Палаузов е първият в родната историопис, който прави опит да проучи българо-унгарските отношения през Средновековието.

След Съглашението между Австрия и Унгария от 1867 г. пренасочването на приоритетите във външната политика на вече двуединната монархия към Балканите – под влияние на идейното течение на позитивизма – поражда необходимостта да бъдат издирвани и публикувани извори за историческите връзки (династически, политически и търговски) на унгарците с балканските народи през Средновековието. По отношение на българите първият продукт на новата тенденция в унгарската историография е томът от поредицата „Нови документи от епохата на Арпадската династия“, съставен от Густав Вензел по поръчка на Комисията по история при Унгарската академия на науките [3]. Тук в приложение са включени документи за Охридската и Търновската епархия. В имащия програмен характер увод към това приложение авторът изтъква необходимостта от системно изучаване на историята на съседните страни, които преди османското нашествие са били в близки връзки с Унгария.

Присъствието на българската тема в унгарските исторически трудове през втората половина на XIX в. засяга няколко съдбоносни събития от историческия допир между българите и унгарците в Балкано-Карпатския басейн през Средновековието: образуването на унгарската държава в съседство с българската и династическите връзки между българските и унгарските крале, унгарското държавно-политическо присъствие в северозападните български земи, християнската коалиция на централно-европейските народи, подкрепени от балканците срещу османското нашествие. До появата на първите български специалисти унгарските историци сътрудничат по български въпроси с учени от Монархията – слависти и българисти (чехите Павел Шафарик и Константин Иречек, хърватина Вартослав Ягич) и с представители на банатската българска книжовна школа (Еусебий Ферменджин). Константин Иречек е един своеобразен посредник между унгарските учени и постиженията на следосвобожденската ни историческа наука. А българските учени (работещи у нас или в Русия) използват научната продукция на руски учени като посредник в допира си до унгарската история.

Със зараждането на съвременната българска историческа наука през последната четвърт на XIX в. се създават първите лични връзки и възниква творческо сътрудничество между унгарските историци и основоположниците на българската историческа наука. Тяхната съвместна работа е в три основни насоки: обмен на знания по проблеми на българската, унгарската и балканската история, съвместно издирване на извори за българската история и българо-унгарските връзки и взаимно популяризиране на научните постижения. Междудличностни отношения и творчески научен обмен съществуват между нашия виден учен и общественик Иван Д. Шишманов, основоположника на съвременната унгарска балканистика Лайош Талоци и унгарския българист Адолф Щраус, който през 80-те години на XIX в. поставя началото на системните изследвания в областта на българо-унгарските исторически връзки, като предприема издирване на исторически извори в различни архивохранилища.

През първата половина на XX в. двустранното българо-унгарско творческо сътрудничество по исторически проблеми се осъществява в областта на медиевистиката и главно на нейния нов клон – византологията, който се обособява още в края на XIX в. чрез дейността на известния семинар на Карл Крумбахер в Мюнхен. Взаимодействието на унгарската историческа българистика и българ-

³ Ласло Горове (1780–1839) – унгарски писател, член на УАН.

ската историопис е породено от подема на византологията и от обстоятелството, че историците от двете страни наред с ролята на Византия откриват и значимостта на историческия допир между българи и унгарци през Средновековието както за унгарската, така и за българската история. В изследванията си унгарските и българските медиевисти – Йеньо Дарко, неговият възпитаник Геза Фехер, Дюла Моравчик, Дюла Немет, Васил Златарски, Петър Ников, Петър Мутафчиев (повечето от тях възпитаници на Крумбахеровия семинар) се опират взаимно на научните си постижения и си сътрудничат в осветляването на различни въпроси на българо-маджаро-византийските взаимоотношения.

Механизма на взаимния творчески обмен ще илюстрираме чрез общуването по кореспондентски път между доайена на българската историческа наука Васил Златарски и един от основоположниците на съвременната византология, дописния член на БАН Дюла Моравчик. Излязлата през 1927 г. втора част на първи том на *„История на българската държава през средните векове“* [4], където Васил Златарски оценява значимостта на маджарския фактор в историята на Първото българско царство, става повод за ползотворното му сътрудничество с Дюла Моравчик в изследването на византийските извори за унгарската и българската история. Моравчик „разбира български – както сам казва – с помощта на руски“. Началото на кореспондентската им връзка [5] поставя Моравчик през ноември 1927 г. с писмо, в което съобщава, че се е снабдил с втората част на неговата история и желае да закупи и първата от 1918 г. През пролетта на 1929 г. Моравчик уведомява Златарски, че е подготвил рецензия за труда му в унгарското научно сп. *„Исторически преглед“* [6], където предлага да бъде издаден на унгарски език, макар и в съкратен вид. „Тази голяма работа интересува отблизо изследователите на унгарската история; та нали унгарската древна история е тясно свързана с българската“, споделя Моравчик. В рецензията си той изтъква, че трудът на Васил Златарски е неповторим с обработването на огромно количество извори, а силата му е в критичното осмисляне на отделните проблеми. Дюла Моравчик предвижда обнародването на двете части в специална поредица на Унгарската академия на науките за чуждестранни трудове. Самият Златарски е наясно с трудностите на това начинание. И наистина, то практически не се осъществява.

В края на 1929 г. и началото на 1930 г. Васил Златарски се обръща към Дюла Моравчик за сведения във връзка с подготовката на втория том

от своя труд [7]. Моравчик му изпраща исканите данни за обсадата на Белград от 1128 г., когато унгарският крал Стефан II започва война срещу Византия. Те са от *„Chronicon Posoniense“*, но тъй като са твърде оскъдни, Моравчик прилага и препис на друг извор, публикуван в едно унгарско издание, който Златарски използва във втория том на своя труд.

В сътрудничество със Златарски Дюла Моравчик разработва двете си студии, имащи пряко отношение към българската история – *„Към историята на оногурите“* и *„Списъкът с имената на българските пратеници на църковния събор от 869/870 г.“* [8, 9]. През пролетта на 1929 г. Дюла Моравчик моли Златарски за справка относно имената на българските пратеници в Константинопол през 869–870 г. Той се интересува от новоизлязлата литература върху сведенията от трудовете на архиепископ Джовани Доменико Манси за пратениците на цар Борис при папа Николай I. В отговора си Васил Златарски подтиква унгарския учен да направи критика на текстовете и да даде ново тълкуване на имената, тъй като тогавашните тълкувания са били незадоволителни. Резултатите от тези свои изследвания Моравчик публикува в споменатата студия на немски език от 1933 г. в *„Известия на Българското историческо дружество“* [9].

Наред с творческото си сътрудничество с българските медиевисти Дюла Моравчик прави опит да организира постоянен обмен между Българската и Унгарската академия на науките и пак търси съдействието на В. Златарски. През 1933 г. той пише на Златарски, че би желал да организира постоянен обмен на унгарска и българска литература и това би могло да стане чрез унгарския „Библиографски център“. „Сигурен съм, че постоянният обмен на наши и ваши издания е от първостепенно значение за взаимодействието между българската и унгарската наука. Ние имаме толкова общи интереси!“ [10].

Унгарските и българските историци разработват и други теми от общото историческо минало между двата народа. Едната от тях – етнокултурният допир между прабългари и старомаджари в тяхната азиатска родина и прабългарското културно влияние върху старомаджарите, е обект на изследване в унгарската историческа наука. Тук би трябвало да отбележим, че през междувоенния период в хуманитарните науки в Унгария (в т.ч. и в историческата наука) акцентът е върху общия тюркски произход на унгарците и българите, на тяхната древна туранска култура и държавническо начало. В историческите изследвания преобладава темата за прабългарите. Този факт е свър-

зан с развитието на византологията в Унгария. Прабългарите стават обект на проучване за унгарските византолози поради тяхната специфична изследователска област – маджаро-византийските взаимоотношения, чиято история е невъзможно да бъде изследвана без опознаването на прабългарите. Прабългарската тематика намира място в научното творчество и на Йеньо Дарко, и на Дюла Моравчик, и на Дюла Немет; в областта на унгарската прабългаристика най-значимо е научното творчество на Геза Фехер, също дописен член на БАН; през междувоенния период той работи в България, като изследва ранните маджаро-български връзки – от V до XI в.

Други изследователски теми от взаимен интерес са Кирило-Методевото дело, българо-унгарските взаимоотношения в контекста на османското завоевание с акцент върху завладяването на Видинското царство от унгарския крал Лайош I Велики и обявяването му за банат на унгарското кралство (1366–1369), икономическата роля на т. нар. гръцки (балкански) търговци, сред които има и много българи.

Много ползотворни са съвместните усилия на българските и унгарските историци в проучването на съдбата на унгарската емиграция в Османската империя, включително в българските земи. В случая, обект на изследователски интерес са две големи унгарски емиграционни вълни: една, водена от княз Ференц Ракоци II, от началото на XVIII в., и предизвикана от поражението на национално-освободителното движение против зависимостта от Хабсбургите; другата – водена от Лайош Кошут и породена от разгрома на унгарската буржоазно-демократична революция от 1848–49 г.

Както вече споменахме, българо-унгарското научно сътрудничество има специфична област на изява – историческото изворознание в неговите практически аспекти (издирване на документи, достъп до вече издадени извори, изясняването на подробности по техния критичен анализ). Този

двустранен интерес именно към изворите и към взаимните постижения в тяхното изучаване произтича от развитието на самата историческа наука, която, превръщайки се в модерна наука (втората половина на XIX в.), разработва съвременните методи на критичния анализ на своите извори. Научният обмен между унгарските и българските историци се осъществява по различни пътища: чрез кореспонденция и лични срещи на международни форуми, чрез трудове, обнародвани на достъпни западноевропейски езици, чрез студии на унгарски учени, публикувани в България, и съответно на български учени – в Унгария. Осъщественият научен обмен означава взаимопомощ и взаимовлияния и в крайна сметка – съвместна крачка напред.

Литература

1. Engel, J. Ch. Geschichte des Ungarischen Reiches und seiner Nebenländer. Erste Theil. Geschichte des alten Pannoniens und der Bulgarien, nebst einer allgemeinen Einleitung in die Ungarische und Illyrische Geschichte. Halle, 1799.
2. Gorove, L. A bánsági bolgárok hajdani's mostani állapotuk. – Tud. Gyűjt., 1837, Vol. VIII. p. 3–65, Vol. IX, p. 3–63.
3. Venzel, Gusztáv. Codex Diplom. Arpadianus Continuatus. Árpádkori Új Okmánytár VIII, 1261–1272. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria. 1870.
4. Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т.1. I изд. София 1927; II изд., „Наука и изкуство“, София 1971, под ред. на Петър Хр. Петров.
5. НА–БАН, ф. 9к., оп. 1, а.е. 2087.
6. Történelmi, Szemle, 1929, № 1–4, 232–233.
7. МТА–КК, Ms. 1233/911.
8. Moravcsik, Gy. Az onogurok történetéhez. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 27, 1930.
9. Moravcsik, Gy. Die Namenliste der bulgarischen Gesandten am Konzil vom J. 869–870. In: Bulletin de la Société Historique á Sofia, 1933, 8–23.
10. НА–БАН, ф. 9к., оп. 1, а.е. 2326.

ON THE BEGINNING OF THE BULGARIAN-HUNGARIAN SCIENTIFIC RELATIONS IN HISTORICAL RESEARCH

Penka Peykovska

Abstract

The bilateral scientific cooperation between Bulgarian and Hungarian scholars in the field of historical research has been documented in the historical sources since the 1890s. It was determined by the mutual scientific interest in common historical past of the Bulgarian and Hungarian peoples, dating from ancient times, by the development of historical Bulgaristics in Hungary and historical hungaristics in Bulgaria; though it was influenced by the socio-political conditions in Hungary and Bulgaria, it had self-development too, which was predestined not only by the development of historical science in both countries, but also by the creative interests of scholars themselves. The article traces the emergence of the Bulgarian topic in the Hungarian historical works and vice versa as well as the mechanism of their mutual creative exchange on the base of ego-documents (mainly personal correspondence – between Ivan Shishmanov and Adolf Strauss, Vasil Zlatarski and Gyula Moravcsik, Géza Fehér) coming from Bulgarian and Hungarian state archives.